

Nevevî'nin “el-Usûl ve'd-Davâbit” Adlı Eserinin Tercüme ve Tahlîli

Dr. Öğr. Üyesi Mahsum Aslan | Orcid: 0000-0002-2715-4363 | aslanmahsum@hotmail.com

Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku, Hakkari/Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00nddb461>

Öz

Kırk beş sene gibi kısa bir ömre nice başarıları sığdırmış yetkin bir ilim adamı olan Nevevî, telifleri ve yetiştirdiği talebelerle sadece fıkıh alanında değil İslami ilimlerin diğer alanlarında da adından söz ettirmiştir. Telifleri, tahkikleri ve görüşleri, sonraki âlimler tarafından mutemet kabul edilmiştir. İlim dünyasında görüşlerine değer verilen Nevevî, hadis, fıkıh, usûl, dil, tabakât, terâcim ve diğer alanlara dair elliye yakın eser yazmıştır. Şâfiî mezhebinin önemli temsilcilerinden biri olup, özelde bu mezheple ilgilenmiş olsa da ortaya koyduğu eserlerle İslam hukuku genelinde önemli bir konum elde etmiştir. Tercüme ve değerlendirmesini yaptığımız *el-Usûl ve'd-davâbit* adlı eseri araştırdığımız kadarıyla Türkiye’de hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Mezkur eser, isminden de anlaşılacağı üzere usûl ve kavâid ile ilgili önemli bir eserdir. Nevevî bu eserinde, ilim talebesi için önem arz eden fikhî kaideler ile usûl ve makâsıda dair dokuz mesele zikretmekte ve bu meselelere dayanan fûrû-i fikhın hükümlerini açıklamaktadır. Nevevî'nin bu eseri kaleme almasının amacı, fikhî kaidelere dair bir eser telif etmek değil, ilim talebelerinin ihtiyaç duyacağı bazı kaide ve kuralları zikretmektir. Bu çalışmada Nevevî'nin söz konusu eseri tercüme edilmiş, metinde geçen kavramlar tanıtılmış, kapalı ve anlaşılmayan konular vuzuha kavuşturulmuştur. Ayrıca ihtiva ettiği konular üzerinde ilmi bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Usûl, Kaide, Nevevî, el-Usûl ve'd-Davâbit.

Atıf Bilgisi

Aslan, Mahsum. “Nevevî'nin “el-Usûl ve'd-Davâbit” Adlı Eseri: Tercüme ve Tahlîl”. *Marifetname* 9/2 (Aralık 2022), 433-466

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1143561

Geliş Tarihi	13.07.2022
Kabul Tarihi	18.10.2022
Yayın Tarihi	31.12.2022
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.(Mahsum Aslan)
Etik Beyan	Yapıldı – iThenticate
Benzerlik Taraması	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Etik Bildirim	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Çıkar Çatışması	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Finansman	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Telif Hakkı & Lisans	

The Translation of Nawawī's Work Entitled "al-Usūl wa ad-Dawābit" and Its Analysis

Assist. Prof., Mahsum Aslan | Orcid: 0000-0002-2715-4363 | aslanmahsum@hotmail.com
Hakkari University Faculty of Theology Department of Islamic Law, Hakkari/Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00nddb461>

Abstract

Nawawī, who is a competent scholar achieving many successes in a short life span of forty-five years, has made a name for himself not only in the field of Islamic law (fiqh), but also in the area of other Islamic sciences. His works, investigations and opinions have been fiducially accepted by later scholars. Nawawī, who is his views are appreciated in the Islamic world, wrote nearly fifty works on hadith, fiqh, methodology (usūl), language, biography (tabaqāt), and other fields. Nawawī, who is one of the important representatives of the Shafi'i sect, has gained an important position in Islamic law with his works, although he was particularly interested in this sect. The work called "al-Usūl wa ad-Dawābit", which we have translated and evaluated, is about usūl and qawāid, as you can understand from its name. In this work, Nawawī mentioned nine issues related to fiqh rules, method and point, which are important for the student of science, and explained the rules of fiqh based on these problems. The purpose of Nawawī's writing this work is not to compose a work on fiqh's rules, all science students will need. In this study, Nawawī's aforementioned article has been translated, the concepts in the text have been introduced, and the sealed and incomprehensible issues have been clarified. In addition, a scientific evaluation has been done on the subjects it contains.

Keywords

Islamic Law, Method, Principles, Nawawī, al-Usūl wa ad-Dawābit.

Citation

Aslan, Mahsum. "The Translation of Nawawī's Work Entitled "al-Usūl wa ad-Dawābit" and Its Analysis". *Marifetname* 9/2 (December 2022), 433-466
DOI: 10.47425/marifetname.vi.1143561

Date of Submission	13.07.2022
Date of Acceptance	18.10.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Mahsum Aslan).
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Usûl ve'd-davâbit* adlı eseri, bilhassa akitler konusunda ilim talebesinin bilmesi gereken bazı kaideleri ihtiva eden bir eserdir.¹ Eserin Nevevî'ye nisbeti birçok kaynakta geçmektedir.² Sehâvî (ö. 902/1497), *el-Menhelü'l-azb* adlı eserinde Nevevî'nin bu eseriyle ilgili şöyle der: "Bu risale, birkaç varaktan oluşup fikhın kaidelerini, vacip ve caiz akitlerin kurallarını ele alan güzel bir çalışmadır."³ Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) *Muğni'l-muhtâc* adlı eserinde⁴ Nevevî'nin bu eserine atıf yapmaktadır. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zunûn*'da "Nevevî'nin *el-Usûl ve'd-davâbit* adlı eserinin Şâfiî mezhebine mensup öğrencilerin ihtiyaç duyduğu usûl, kaide ve makâsıdı ele aldığı ifade etmektedir.⁵ Müteşâbih meseleleri, usul ve kaidelere dayanan furû' örneklerini ele alan bu eser, Muhammed Hasan Hîto'nun tahkikiyle Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye tarafından 1406/1981 yılında basılmıştır.⁶

¹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Usûl ve'd-Davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1986), 21. Ayrıca bkz. Abdulğalip Aslan, *Eyyûbîler Dönemi Fıkıh Çalışmaları* (Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 131.

² Takiyyüddin Ebû's-Sıdk Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ' i's-Şâfi'iyye*, Beyrut: Alemlü'l-Kutub, 1407, 2/157.

³ Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahman es-Sehâvî, *el-Menhelü'l-azbu'r-revî fî tercimetü kutbi'l-evliyâ en-Nevevî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye 2005), 23.

⁴ Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1994), 3/132.

⁵ Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebî el-Kostantinî Hacı Halîfe, *Keşfüz-zunûn an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ 1941), 1/81. Nevevî'nin makâsîd ve usûl alanında telif ettiği bir diğer eseri ise *Makâsıdü'l-İmâm en-Nevevî* adlı eseridir. Bk. Abdulğalip Aslan, "Eyyûbîler Döneminde Makâsîd Çalışmaları", *Batman Akademi Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 662.

⁶ Mehmet Bahattin Alphan, *el-Minhâc Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Nevevî'nin Şafiî Mezhebine Katkıları*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2014), 25. Küçük bir risâle hacminde olan bu eser birçok defa tahkik edilmiş ve neşredilmiştir. Bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Usûl ve'd-davâbit* nşr. Muhammed Mazhar Bekâ (Mekke: Mecelletü'l-bahsi'l-ilmî ve't-türâsi'l-İslâmî 1400/1980 367-381); Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto, (Kuveyt: Mecelletü

Eserin üzerine Cemâl Muhammed Fakî Resûl Bâcilân tarafından *er-Ravâbit ale'l-usûl ve'd-dâvâbit* adıyla bir şerh yazılmıştır.

Eserin telifi tamamlanmış bir metin olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nevevî tamamlayabildiği eserlerinin sonunda genellikle eseri hangi tarihte tamamladığını gününe varıncaya kadar belirtmesi ve bu eserin sonunda herhangi bir tarih zikretmemiş olması mezkûr eserin Nevevî'nin yarım kalan eserlerinden biri olma ihtimalini uyandırmaktadır. Ancak kitabın muhakkiklerinden biri olan Muhammed Hasan Hîto eserin tamamlanmış olduğu kanaatindedir. Hîto, Nevevî'nin bu eserdeki amacının bütün fıkhi kaideleri bir araya getirmek olmadığını, zira kendisinin *el-Mecmû'* ve *Ravzatü't-tâlibîn* gibi eserlerinde bu küçük risalede yer alandan kat kat fazla kaideler bulunduğunu belirterek bu risale ile amaçlanan şeyin yalnızca fıkhi bazı konulara dikkat çekmek olduğunu söyler.⁷

Nevevî risalesine fıkıhla değil, itikadi bir konu olan kadere imanla başlamaktadır. Zira kaza ve kader meselesi hem geçmişte hem de günümüzde âlimlerin kafasını kurcalayan ve hala güncelliğini koruyan önemli bir meseledir. Bu nedenle Nevevî risalenin başında Ehl-i sünnet'e göre kadere imanın vacip olduğunu, kâinatın tamamının Allah'ın kazâ ve kaderi sonucu ve iradesi çerçevesinde meydana geldiğini belirtir. Nevevî'nin kaderle ilgili bu ifadeleri İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin

Ma'hedi'l-mahtûtâtî'l-'Arabîyye 1404/1984, 28/2, 425-455) Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto, (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye 1986); Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Cemâl Muhammed Fakî Resûl Bâcilân, (Tikrît: el-Mecelletu'l-İlmiyye, 6/3, 1999); Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. es-Seyyid Muhammed Seyyid, (Minya: Mecelletu'd-Dâru'l-Ulûm 8/2, 2003, 592-641)

⁷ Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto, (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye 1986), 6; Soner Duman, "Nevevî'nin Şâfiî Fürü-i Fıkıh Literatürünü Dönüştüren Eserleri", *İslam İlim Geleneğinde Nevevî*, ed. Nail Okuyucu, (İstanbul: İsam Yayınları 2022), 317-318.

(ö. 478/1085) *el-İrşâd* adlı eserinden aldığı görülmektedir.⁸ Ayrıca Nevevî bu meseleyi ele alırken Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında meydana gelen ihtilaftan da bahsetmektedir. Akaid, fıkıh ve usûle ilişkin farklı mevzuları içeren bu risâlede Nevevî, işlediği konuların çoğu Şâfî mezhebi çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Nitekim kaleme aldığı görüşler ya kendisine ait ya da desteklediği görüşlerden oluşmaktadır.

Nevevî, bu risâleyi yazma amacını şöyle ifade etmektedir:⁹

1. Efradını câmi, ağıyarını mani olan kaidelerin beyan edilmesi.
2. Genel ve sabit kaidelerin ele alınması.
3. Benzer meseleleri bir araya getirerek tek bir kaidenin şemsiyesinde toplanması.
4. Tek bir asıldan meydana gelen fer'î meselelere dair örneklerin verilmesi.
5. Tek bir kaideye önemli birçok meselenin dâhil edilmesi.
6. Bilinen bazı meselelerle ilgili şartların belirtilmesi.

Nevevî risâlenin giriş kısmında, ilim tahsil etmek isteyen öğrencilerin ihtiyaç duyacağı ve birçok meseleye dayanak teşkil eden kuralları bir araya getirdiğinden ona *el-Usûl ve 'd-davâbit* ismini verdiğini söylemektedir.¹⁰ Dokuz meseleden oluşan eserin ihtiva ettiği konular şunlardır:

1. Kadere iman (Allah'ın şerre, mâsiyete razı olup onu sevmesinin söz konusu olup olmadığı hakkında)
2. Bağlayıcı olup olmaması açısından akitlerin kısımları
3. Akitlerde feshin sebepleri
4. Akitlerde cinsel ilişkinin söz yerine geçtiği durumlar
5. Damân akdinde sahih ve fasid akdin hükmü

⁸ Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâitü'l-edille fî usûli'l-itikâd*, (Kahire: 1. Baskı 2009), 238.

⁹ Nevevî, *el-Usûl ve 'd-davâbit*, 22.

¹⁰ Nevevî, *el-Usûl ve 'd-davâbit*, 21.

6. Şer'î ölçüler

7. Ruhsatın çeşitleri

8. Yolculuğun ruhsatları

9. Bir usûl konusu olan asıl ve zahir arasında meydana gelen teâruz.

1. el-Usûl ve'd-Davâbit'in Tercümesi

Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. Allah'ım! İbrahim'e (a.s.) ve İbrahim'in (a.s.) ailesine salât ettiğin gibi kulum, Resulün ve ümmî olan Hz. Muhammed'e, onun eşi, aile ve zürriyetine de salât olsun. İbrâhîm'e (a.s.) ve âline bereketler ihsan ettiğin gibi, Hz. Muhammed'e (s.a.v.), âline, eş ve zürriyetine de bereketler ihsan eyle. Şüphesiz övülmeğe layık, şan ve şeref sahibi olan sensin.¹¹

Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, O, tektir ve ortağı yoktur. Yine şehâdet ederim ki Hz. Muhammed (s.a.v.) O'nun kulu ve elçisidir. Müşrikler hoşlanmasalar da O, dinini bütün dinlere üstün kılmak üzere Resûlünü hidayet ve hak din ile gönderendir.

[Konusu]

Bu risalede ele aldığımız usûl, kaide, davâbit, mühimmât ve gerekli makâsıdlar sadece bir branşın ilim talebeleri için değil, bütün ilim talebelerin ihtiyaç duyduğu bilgilerden oluşmaktadır.¹² Yazının şekliyle yetinen ve sadece lafızları dikkate alıp manada derinleşmek istemeyenler hariç fıkıh ilmiyle uğraşan herkes bu ve benzeri bilgilere muhtaçtır.

[Amacı]

¹¹ Metot olarak bu çeviride lafzi tercümeğe riayet edilmeye çalışılmış ancak anlatımı kolaylaştırmak için manevî tercümeğe de başvurulmuştur. Asıl metinde olmayan ve çevirmenin eklediği ifadeler [...] köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Metindeki numaralandırmlar tarafımızdan yapılmıştır.

¹² Bu kaide ve dâbitlere sadece Şâfiî mezhebinin fıkıh kaidelerini öğrenmek isteyenler ihtiyaç duymamaktadır. Söz konusu kaideler önemli olduklarından, bir kısmı fıkıh, bir kısmı fıkıh usulü ve diğer bir kısmı da dinin esaslarıyla ilgili olduğundan dolayı bütün ilim taliplerinin ihtiyaç duyduğu kaidelerden oluşmaktadır.

Bu risalenin amacı genel kaidelerin ve sabit kuralların açıklanması, benzer meselelerin bir araya toplanması, asıllardan tahrîc edilen ve asıllara dayanan fûrû'î örneklerin verilmesi, mutemed olan hükümlerin diğerlerinden ayrılması ve bilinen kaidelerin çoğunun şartlarının beyan edilmesidir. Çalışmanın tamamında bunları açık ve seçik ifadelerle beyan etmeye -Allah'ın izniyle- dikkat edeceğim. Cömert olan Allah'tan çalışmayı tamamlama hususunda beni muvaffak kılmasını diler; bu eserin faydalı, bereketli ve muhafazalı olmasını arzu ederim. Rabbime tevekkül eder ve O'na dayanırım. Zira Allah bana yeter O, ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet, ancak yüce ve hakîm olan Allah'ın yardımıyla elde edilir.

1.1. Birinci Mesele: [Kadere İman]

Hak ehlinin görüşü kadere iman ve onu ispat etme doğrultusundadır. Bununla birlikte kâinattaki her şeyin Allah'ın kazâ ve kaderi ile yani Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğine iman etmektir. Ayrıca hoş görmemesine rağmen günahların Yüce Allah'ın iradesiyle meydana geldiğine ve bunun hikmetini ancak O'nun bildiğine iman etmek de hak mezhebin gereğidir.

Allah günahları sever mi veya onların işlenmesine razı olur mu?

Bu konuda İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî ve başka âlimlerin de bahsettiği gibi mütekellimin ekolüne mensup alimlere ait iki görüş vardır.

[Birinci Görüş]

İmâmu'l-Haremeyn *el-İrşâd* adlı eserinde şöyle der: "Hak ehlinin ihtilaf ettiği husus sevgi ve rızanın mutlak olup olmadığıdır. Alimlerimizden bazıları 'O, kullarının inkârına razı olmaz'¹³ mealindeki âyete dayanarak Yüce Allah'ın günahları sevdiği ve yapılmasına rıza gösterdiği

¹³ Zümer, 7.

şeklinde mutlak bir ifade kabul edilemez".¹⁴

[İkinci Görüş]

[Cüveynî] şöyle der: Yüce Allah'ın küfrü irade ettiği, onu sevdiği ve küfre girilmesine rıza gösterdiği; sevgi ve rızanın aynı anlama geldiği ifade edilmiştir. Âlimlerimizin sözlerini tahkik eden araştırmacılar Mu'tezile'nin aksi istikametteki abartılarına (görüşlerine) iltifat etmemişlerdir.

Cüveynî: "*O, kullarının inkârına razı olmaz*" ayetinden kastedilenin Allah'ın, iman ile muvaffak olmuş kullarının küfrüne razı olmayacağıdır. Ayet-i kerimede kullar ifadesinin Allah'a izafe edilmesi kulların değer alması içindir. Zira "*Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer*"¹⁵ ayetinde de aynı durum söz konusu olup burada Allah'ın kullarından kasıt, havas olanlardır. Kulların tamamı kastedilmemektedir. En doğrusunu Allah bilir.

1.2. İkinci Mesele: [Muâmelâtla İlgili Bazı Kaideler]

Muâmelât ve Benzeri Akitler Dört Kısımdır.

1. Her iki taraf açısından [feshedilmesi] caiz olan akitler: Karz, şirket, vekâlet, vedia, âriyet, kırâz [mudârebe], kabz edilmeden önce hibe, cuâle [ödül koyma] ve benzeri akitlerdir.

Cuâle akdinde işe başlansa bile her iki taraf için fesih caizdir. Ancak işçi işe başladıktan sonra akdi feshederse kendisine herhangi bir şey ödenmez. İşe başlandıktan sonra şayet câil [ödül vaat eden] akdi bozarsa işçiye çalıştığı miktarın ücreti ödenir.

¹⁴ Nevevî'nin İmâmu'l-Haremeyn'den aktardığı birinci görüş budur. Daha fazla bilgi için bk. Cüveynî, *el-İrşâd*, 238.

¹⁵ İnsan, 76/6.

2. Her iki taraf için lazım [bağlayıcı] olan akitler:¹⁶ Muhayyerlikten sonraki bey', selem, sulh, havâle, musâkât, icâre, hibe, hul' ve benzeri akitler bu kısma girer.

3. Bir taraftan lazım diğer taraftan caiz olan akitler: Rehin [kabze-dildikten sonra râhin için lazım, mürtehin için caiz], kitâbet [Mükateb köle bozabilir fakat efendisi bozamaz], damân ve kefâlet [dâmin bozamaz, madmûn leh bozabilir].

4. Bir taraftan lazım diğer taraftan ise ihtilâflı olan akitler: Nikâh akdi gibi. Zira nikâh akdi kadın için lazım erkek için ise iki görüş vardır.

Birincisi: Boşama yetkisinden dolayı koca için bağlayıcı değildir [caizdir].

İkincisi: Bağlayıcıdır. Esahh/daha doğru olan görüş de budur. Zira boşama yetkisinin olması fesh anlamına gelmez. O sadece bir tasarruf olup caiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Müşteri henüz teslim almadığı, fakat mülkiyeti kendisine geçmiş olan mebû bir başkasına temlik edebilmelidir. Musâbakâ akdi ise azhar görüşe göre lazım olup bir görüşe göre ise caizdir.

1.3. Üçüncü Mesele: [Feshin Sebepleri]

Alışveriş akdi gerçekleştikten sonra fesih yapılamaz, ancak şu yedi sebepten biri olursa fesih yapılabilir:¹⁷

1. Meclis muhayyerliği¹⁸

¹⁶ Lüzûmdan kasıt şudur: Akdin tarafları bu akitleri bozma hakkına sahip değildirler. Gerekeni yerine getirmek zorundadırlar.

¹⁷ Nevevî, ilk önce lazım akitlerin çeşitlerinden bahsederken burada da caiz akitlerden bahsetmektedir.

¹⁸ Akdi yapan iki kişinin akid meclisinden bedenen ayrılmadıkları sürece kendi istek ve arzularıyla akdi kabul ya da red edebilirler. Buna meclis muhayyerliği denir. Şâfîî ve Hanbelî mezhebi ile Hanefîlerden Ebû Yusuf bu çeşit muhayyerliği kabul ederken, Hanefî ve Mâlikî mezhebi bunu kabul etmemektedir. Bk. Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, (Konya: Tekin Kitabevi 2014), 50; Yunus Apaydın, "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDVY., 2006), 31/30.

2. Şart Muhayyerliđi¹⁹
3. Ayıp Muhayyerliđi²⁰
4. Vasıf muhayyerliđi²¹. Örneğin, köleyi okur-yazar gösterip aksi çıkması durumunda vasıf muhayyerliği söz konusu olur.
5. İkâle²²
6. Müşteri ve satıcı arasında ihtilafın meydana gelmesi.²³
7. Teslim alınmadan önce malın telef olması²⁴

1.4. Dördüncü Mesele: [Cinsel İlişkinin Söz Yerine Geçtiği Durumlar]

1. Muhayyerlik sürecinde satıcının cariyeye cinsel ilişkide bulunması satım akdini fesheder.

2. Bize [Şâfiîlere] göre kişinin ric'î talâk ile boşadığı eşiyle cinsel ilişkide bulunması, boşamadan dönme ifadesi yerine geçmez.

Fiilin söz yerine geçip geçmediği ve hangisinin daha râcih olduğu hu-

¹⁹ Arapça'da "hıyâru's-şart" ya da "bey'u'l-hıyâr" gibi isimlerle zikredilir. Tarafların şart koşarak belli bir müddet içerisinde yapmış oldukları akdi geçerli kılp kılmamaları hususunda muhayyer olmalarıdır. Yani akidlerde tarafların anlaşmasına bağlı olarak birinin veya her ikisinin muayyen bir süre içerisinde akdi onama (imza, icâzet) yahut feshetme hakkına/yetkisine sahip olmasını ifade eder. Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 65; Apaydın, "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDVY., 2006), 31/29.

²⁰ Bir tarafın karşı tarafa teslim edeceği akdin konusunda, maksudu zedeleyecek bir kusur bulunduğu takdirde teslim alan taraf akdi isterse fesheder, isterse geçerli kılar. Buna ayıp muhayyerliği denir. Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 68.

²¹ Akitte amaçlanan bir şarta uyulmaması sebebiyle oluşan muhayyerliktir. Yani rağbet edilen bir vasfı bulunan bir malın satılması üzerine o malda zikredilen vasıf bulunmaz ise müşteri muhayyerdir; dilerse bey'i fesheder, dilerse de semen-i müsemmanın tamamıyla mebiyi kabul eder. Bu muhayyerliğe "Vasıf Muhayyerliği" denir. Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, (İstanbul: Hikmet Yayınevi 1985), 61.

²² Sözlükte "zorluk" ve "sıkıntıdan kurtulma" anlamlarına gelen ikâle, fıkıh literatüründe bağlayıcı ve feshi kabil bir akdin tarafların karşılıklı rızâsıyla ortadan kaldırılmasına denir. Bilal Aybakan "İkâle", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2000), 22/14.

²³ Satıcı ve alıcı paranın miktarı, cinsi, sıfatı ve muhayyerliğin şart koşulup koşulmadığı hususunda ihtilafa düşmeleri ve karşılıklı yemin etmeleri.

²⁴ Mal teslim edilmeden önce satıcının zimmetindedir. Teslim edilmeden önce telef olursa satıcı mesuldür.

susunda Şu meselelerde ihtilaf vardır:

- İki cariyesinden birini azat ettiğini söyleyen kişinin bunlardan birisiyle cinsel ilişkide bulunması.
- İki eŐinden birini boşadığını söyleyen kişinin eŐlerinden birisiyle cinsel ilişkide bulunması.
- Müslüman olduğu sırada nikâhı altında dörtten fazla kadın bulunan kişinin eŐlerinden birisiyle cinsel ilişkide bulunması.
- Cariyeyi satın alan kişi iflas ettiğinden dolayı ücreti ödeyemiyorsa satıcı cariyesini geri alabilir. Bu durumda "Geri kabul ettim" sözü yerine cariyeyle cinsel ilişkide bulunması.
- Cariye karşılığında alınan paranın kusurlu çıkması.
- MüŐterinin muhayyerlik müddetinde cariyeyle cinsel ilişkide bulunması.

Kişi vasiyet ettiği cariyesiyle cinsel ilişkide bulunması sonucu;

- Hamilelik oluŐursa vasiyetinden vazgeçmiş kabul edilir.
- Hamileliği önlemek için azil yapmışsa vasiyetinden vazgeçmiş sayılmaz.
- Hamileliği önleyici bir tedbir almadığı halde hamile kalmamışsa, burada iki görüş söz konusu olup esahh/daha doğru olan görüşe göre vasiyetinden rücu etmediğidir. İbnu'l-Haddâd'²⁵ göre bu rücu sayılır.

Babanın oğluna hibe ettiği cariyeyle cinsel ilişkide bulunması kesinlikle haramdır. Hibesinden rücu kabul edilip edilmediğiyle ilgili iki vecih/görüş vardır. Esahh/daha doğru olan veçhe göre bu, rücu kabul edilmez.

²⁵ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cafer el-Kinânî (v. 344/955) Mısırlı bir fıkıh âlimidir. Şâfiî mezhebine mensuptur. Mısır'da Şâfiî mezhebinin kadılığını yapmıştır. "el-Furû'", el-Bâhır" ve "Edebu'l-Kâdî" gibi önemli eserler yazmıştır. Hayreddîn ez-Ziriklî (v. 1396/1976), *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 2002, 5/310.

1.5. Beşinci Mesele: [Damân Akdi]

Damân akdinde sahih veya fasid akdin hükmü birdir.²⁶ Sahih akitte dâmin olan fasit akitte de dâmin olur. Sahih akitte dâmin olmayan da fasit akitte de dâmin olmaz. Fasit olan hibe ile ilgili iki vecih/görüş vardır. Mezhepte tercih edilen görüşe göre dâmin olmaz. Zira sahih olan hibede de dâmin olmamaktadır.

1.6. Altıncı Mesele: [Şer'î Ölçüler Hakkında]

Şer'î ölçüler üç kısma ayrılır:

1.6.1. Tahdîdî [Sınırları/ölçüsü belli olan] Ölçüler

1. Abdestte azaları üçer defa yıkamak.
1. Mestler üzerine mesh etmenin süresi, mükim kimse için bir gün bir gece [24 saat], yolcular için ise üç gündür [72 saat].
2. İstincânın üç taş ile yapılması.
3. Köpeğin yaladığı kabın yedi defa yıkanması.
4. Kadının en uzun hayız süresi ve iki âdet arasındaki temizlik süresinin on beş gün olması.
5. Namaz vakitleri.
6. Cuma namazı için cemaat sayısının kırk kişi olması.
7. Bayram namazı, istiskâ namazı ve bayram hutbelerinde okunan zevâid tekbirleri.
8. İstiskâ hutbesinin başında istiğfarın okunması.
9. Zekâta tabi olan deve, inek, koyun, keçi, altın, gümüş ve ticaret mallarının nisab miktarları ile verilmesi gereken vacip miktarın belli olması. Fıtır sadakası da böyledir.
10. Kefâretler.
11. Zekâtın verilmesinde bir yılın geçmesi.

²⁶ Abdullah Kahraman, *İslâm Borçlar Hukukunda Kefâlet Sözleşmesi ve Günümüzdeki Tatbikatı*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2008), 61.

12. Lukata [buluntu malın ilan süresi].
13. İddetler.
14. Hataen öldürmede âkilenin ödediği diyetin miktarı.
15. Zina edenin sürgün edilmesinin süresi.
16. Innînin [iktidarsız erkek] bekleme süresi.
17. Mûlînin [ilâ'da bulunan erkek] süresi.
18. Süt akrabalığının oluşması için emzirme süresi.
19. Zina edene yüz celdenin vurulması.
20. Kâzife seksen sopanın vurulması.
21. İçki içene kırk sopanın vurulması.
22. Köleye verilen had cezasının hür olana verilenin yarısı olması.
23. Had gerektiren hırsızlığın miktarının dinarın dörtte biri olması.
24. Ve diğerleri.²⁷

1.6.2. Takrîbî Olan[Ölçüleri Tam Olarak Belli Olmayan] Şer'î Ölçüler

1. Selem akdinin konusu olan kölenin yaşı.
2. Vekâlet akdinin konusu olan kölenin yaşı.

Yani kişi başka birisine bir yıl sonra on yaşında bir köle getirmesi karşılığında bir ücret verirse [selem akdi yaparsa] ya da kişi başka birisine on yaşında bir köle getirmesi karşılığında vekâlet verirse bu iki durumda belirtilen özellikte on yaşında kölenin belirlenmesi zor olduğundan yaklaşık kabul edilmektedir.

1.6.3. İhtilafî Ölçüler

2. Kulleteyn'in beş yüz rıtlı olarak belirlenmesi.
3. Hayız yaşının dokuz olarak belirlenmesi.

²⁷ Nevevî burada birçok maddeyi zikrettikten sonra ve benzeri ifadesini kullanmaktadır. Zira burada zikredilenler örnek mahiyetindedir. Bunların dışında daha birçok ölçü ve sayı bulunmaktadır. Örneğin boşamanın sayısı, misafirliğin üç gün süreyle sınırlandırılması gibi ölçüler de mevcuttur.

4. Namazda iki saf arasının üç yüz zira olarak belirlenmesi.
5. Kasır mesafesinin kırk sekiz mil olarak belirlenmesi.
6. Öşür nisabının bin altı yüz Bağdat rıtlı olarak belirlenmesi.

Bütün bunlarda iki farklı görüş vardır. Esah görüşe göre kulleteynin miktarı, hayızın müddeti, iki saf arası mesafenin ölçüsü yaklaşık ölçülerdir.

Kasır mesafesi ve öşür nisabı tahdîdîdir. Takrîbî olanların bu şekilde belirtilmesi icthadîdir. Bu yüzden yaklaşıktır. Nas yoluyla tahdîdî olanlar böyle değildir. Bulûğ yaşının on beş olduğu hususunda iki görüş vardır. Mezhepteki kesin görüşe göre bu tahdîdîdir. İkinci görüşe göre ise iki farklı görüş söz konusudur. Bu iki görüşten ikinci görüşe göre takribîdir. Râfî ve başkaları bu görüşü aktarmışlardır. En doğrusunu Allah bilir.

1.7. Yedinci Mesele: [Ruhsatın Çeşitleri]

Ruhsatlar üçe ayrılır:

1. Vacip Ruhsatlar

Boğazına takılan lokmayı yutmak için kişi içkiden başka bir şey bulamazsa ruhsata dayanarak boğazındaki lokmayı geçirebilecek miktarda içmesi vaciptir. Zaruret halinde leş veya necis bir şeyi yemek de vaciptir. Bu hüküm cumhurun görüşüdür. Âlimlerimizden bazıları bunun vacip değil, caiz olduğunu söylerler.

2. Müstehap Ruhsatlar

Seferde namazların kısaltılması ve meşakkatli yolculukta orucun tutulmaması ruhsatı bu kısımdandır. Aynı şekilde çok sıcak günlerde öğle namazını serin vakte tehir etmek de böyledir.

3. Terkedilmesi Efdal Olan Ruhsatlar

Mestlerin meshedilmesi, abdest alacak suyu bulamayan kimsenin pi-

yasa fiyatının üzerinde su satın alması ve yolculuk yapan kişinin zarar görmediği takdirde orucu terk etme ruhsatı bu kısımdandır. Ebû Said el-Mütevellî (ö. 478/1086) ve *el-Basît* adlı eserinde Gazâlî (ö. 505/1111), yolculukta namazların birleştirmesini bu kısımdan saymışlardır. Gazâlî yolculukta namazları kısaltmanın ve namazları cem' etmemenin daha faziletli olduğu konusunda [Hanefiler hariç] ittifakın bulunduğunu nakleder.

Namazları kasr etmenin ve cem' etmemenin daha faziletli olma illeti hususunda iki görüş vardır:

1. Namazları kısaltmada hurûc mine'l-hilâf söz konusudur. Zira Ebû Hanîfe ve başkaları kasrı vacip, cem'i de batıl görürler.

2. Cemedildiği takdirde bir vakit, aslî bir ibadetten hâli olur. Kasrda ise böyle değildir.

Yolculukta namazları cemetmenin terk edilmesini evlâ görenler şöyle dediler: Cem' ile ilgili varid olan hadisler cem'in mustahap olduğu hususuna delil değildir. Sadece caiz olduğuna dair delildir. Bundan istihbâb anlamı çıkmamaktadır.

1.8. Sekizinci Mesele: [Yolculukta Ruhsatlar]

Âlimlerimiz şöyle der: Yolculukta sekiz ruhsat vardır. Üçü uzun yolculuk ile ilgilidir. İki uzun yolculukla ilgili değildir. Üç ruhsatla ilgili ise iki farklı görüş vardır.

Uzun yolculuk ile ilgili olan üç ruhsat: Namazların kısaltılması, orucu tutmama [iftar] ve üç gün üç gece mestlere meshin yapılması.

Uzun yolculukla ilgili olmayanlar: Cuma namazını kılmama ve [zaruret durumunda] leş etini yemektir.

İki farklı görüşün bulunduğu ruhsatlar: İki namazın cem' edilmesi. Esah görüşe göre bu, uzun yola hastır. Binek üzerine nâfile namazların

kılınması ve teyemmümle kılınan farz namazının sakıt olup iadeye gerek kalmaması. Bu son iki mesele uzun yolculuğa has değildir.

Uzun yolculuk, kırk sekiz Hâşimî mile tekabül eden yolculuktur. Bir mil altı bin zira'dır. Kal'î'ye göre 1 zira' enine 24 parmadır. Bir parmak orta boy 6 arpa boyudur. İbnü's-Sabbâğ ve diğerlerinin naklettiğine göre yolculuk mesafesiyle ilgili İmâm Şâfiî'ye ait yedi görüş vardır. Her biri farklı lafızlarla ifade edilmiş olsa bile, o tek bir şeyi kastetmektedir.

1. Kırk sekiz mil.
2. Kırk altı mil.
3. Kırktan fazla.
4. Kırk mil.
5. İki günlük yürüyüş mesafesi.
6. İki gecelik yürüyüş mesafesi.
7. Bir gün bir gecelik yürüyüş mesafesi.

Âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Bunlardan tümünün kastı aynı olup kırk sekiz Hâşimî milidir. Bu da yavaş ve orta yürüyüşle iki merhaledir. İmâm Şâfiî'nin *kırk altı* ifadesi Araplarda adet olduğu üzere ilk ve son mili hesap etmeden ifade edilen rakam olduğunu söylerler. *Kırktan fazla* ifadesinden kasıt yine kırk sekizdir. Kırk ifadesi de Emevî milinden kırk mili kasteder ki o da toplamda kırk sekiz Hâşimî miline tekabül eder. *İki gün* ifadesiyle gece değil de, gündüz yapılan yürüyüşü kasteder. *İki gecenin* kasıt aralarındaki günü hesaba katılmadığı süredir. *Bir gün bir gece* sözünden kastı ise gün ve geceyle birlikte olan süredir. Bunların tamamı kırk sekiz Hâşimî milidir. En doğrusunu Allah bilir. Mezhebimize mensup olan âlimlere göre, kişiye günah olan yolculuğunda tövbe edene kadar bu sekiz ruhsat mubah olmaz. Ancak teyemmümle ilgili üç farklı görüş vardır:

1. Teyemmüm gerekli olup, namazın iadesi zorunlu değildir. En sahih görüş budur.
2. Teyemmüm vacip olur ancak iade gerekmez.
3. Teyemmüm haram olur, kazâ vacip olur. Hem günahattan dolayı hem de özürsüz namazı kazâyâ bıraktığı için cezalandırılır.

Şâfiî âlimler şöyle diyorlar: İhmalkâr davrandığı ve tövbe ile hemen cevaza dönüştürebildiği için ona hiçbir şey mubah olmaz. Ancak yolculuğu mubah olup da yolculuk esnasında günah işleyen, örneğin şarap vb. içecekleri içen kişi için sefer ruhsatları mubahtır. En doğrusunu Allah bilir.

1.9. Dokuzuncu Mesele: [Asıl ve Zahir Arasında Tearuz]

Teâruz asıl ve zâhir ya da iki asıl arasında gerçekleştiğinde Şâfiî'ye ait iki kavil ya da ashabın iki vechi söz konusudur. İçki üreticisinin, kasapların ve necaset ile ibadet yapanların elbiseleri, necis olduğu kesin olmayan cadde çamuru ve açılıp açılmadığı hususunda şüphe bulunan kabir buna örnek olarak verilebilir. Kâdî Hüseyin (ö. 462/1069), Mütvellî ve Herevî (ö. 458/1066) bu gibi meselelerde iki kavlin cari olduğunu söylerler. Bazı âlimler onların bu görüşlerinin isabetli olmadığını belirttiler. Zira borcun tespiti için iki şahidin gösterilmesi, sika biri suyun veya elbisenin necis olmadığını, nedenini de belirterek haber vermesi gibi meselelerde zahirin esas alınması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca İmâm Şâfiî ve onun ashabının ifade ettiği üzere; bir hayvanın –geyik ya da başka bir hayvan- çok olan bir suya bevl etmesinden sonra suyun renginin değişmesi, bevlden ya da uzun süre suyun beklemesinden kaynaklanabilir. Bu durumda Şâfiî ve onun ashabı zahire hükmettiği için bu suyu necis kabul ederler. Zira onlar bunun zahiren bevl sebebiyle necis olduğuna hükmetmektedirler. Bu ve benzeri meselelerde hüküm zahire göre verilir ve asıl terkedilir. Bunda ihtilaf yoktur.

Bazen de “asıl” olan esas alınır. Örneğin abdesti olup olmadığı, rek‘at sayısında üç veya dört rek‘at kıldığı, eşini boşayıp boşamadığı, köleyi azâd edip etmediği ve benzeri hususlarda tereddüde düştüğünde zâhir değil, asıl dikkate alınır. Bunda âlimler arasında ihtilaf yoktur.

Muhakkik âlimlerin ifade ettiği ve kaideye uygun olanı şudur: “Eğer râcih olan belirtilmişse, râcih olan esas alınır yoksa iki farklı görüş yani asıl veya zahir söz konusudur. Böylece bu meselelerin çoğunda “asıl” esas alınır. En doğrusunu Allah bilir.

2. el-Usûl ve'd-Davâbıt Adlı Risalenin Tahlili

Yazar bu çalışmanın girişinde usul, kaide, davâbıt, mühimmât ve makâsıd gibi usul kavramlarından bahsetmektedir. Öncelikle bu kavramların ne anlama geldiğini bilmek ve aralarında herhangi bir farkın olup olmadığını öğrenmek okuyucu için yararlı olacaktır. Bu sebeple bu kavramların anlamlarını ve aralarındaki farkları ele alacağız.

Usûl: Aslın çoğuludur. Sözlükte kök, temel, kaynak ve dayanak anlamlarına gelir.²⁸ Usûl, cüzî meselelerin bölümlendiği küllî meselelerdir.²⁹ Ayrıca şer‘î hükümlerin dayanağı olan deliller, fıkhıta küllî kaide-ler ve önceki hal anlamlarına gelir.³⁰ Nevevî bu eserinde usûlü, fikhın esası veya fikhın küllî kaideleri anlamlarında kullanmaktadır.

Kavâid: “Kaide” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte esas, kanun, kural ve temel anlamlarına gelir.³¹ Ahmed el-Feyyûmî kavâidi şöyle tanım-

²⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat 2013), 548.

²⁹ Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istalâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, thk. Dr. Ali Dahrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn 1996), 1/22.

³⁰ Ahmet Özel, “Usûl”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDVY., 1991), 3/473.

³¹ Ebû'l-Kasım Huseyn b. Muhammed Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an*, Beyrut: Darul-Ma'rife 1431/2010), 409; Muhammed Murtaza ez-Zebidi, *Tâcu'l-arus min cevahiri'l-Kamus*, thk. Abdussettar

lamaktadır: "Tüm cüzleri kapsayan küllî bir şeydir".³² Terim olarak "Kapsamına giren olayların hükümlerini genellikle bildiren, özlü ifadeler şeklinde ortaya çıkan genel kurallardır"³³ şeklinde tarif edilmiştir. Ya da fıkın tümü için geçerli olan genel (küllî) kurallardır.³⁴

Davâbit: "Dâbit" kelimesinin çoğuludur. Belli konular için geçerli olan kurallar ya da belli meseleye ait alt kurallara denir. Fıkın alt bölümleriyle ilgili kurallar davâbit olarak ifade edilir. Davâbit bazen kavâid ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Feyyûmî (ö. 770/1368-69) "kaide" kelimesinin "dâbit" anlamına geldiğini ifade eder.³⁵

Nevevî de kaide ile dâbitin eşanlamlı olduğunu söyler.³⁶ Dâbit ve kaide kelimeleri birbirlerine yakın anlamda kullanılsa da esasında farklı anlamlara geldikleri görülmektedir. Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370) başta olmak üzere fakihlerin çoğu kaideyi geniş, dâbiti ise dar kapsamlı olarak görmekte ve aralarında şöyle bir farkın bulunduğu işaret etmektedir:³⁷ Dâbit, sadece bir konuya dair birtakım fer'î meseleleri ihtiva

Ahmed Ferrac) Kuveyt: et-Turasî'l-Arabi, 1385/1965), 9/ 44, 60; Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir vd., (Kahire: Daru'l-Maarif), 5/3686.

³² Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî ğaribi's-şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, (Kum/İran: Dâru'l-Hicret, 1405), 510.

³³ Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnü'l-Mulakkın, *Kavâid (el-Eşbâh ve'n-nezâir)*, (Riyad: Daru İbnü'l-Kayyim 1431/2010), 1/24. Kavâidin istilâhî manası için bk. Ali b. Muhammed b. Ali eş-Şerif el-Cürçânî, et-Ta'rîfât, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1403/1983), 171; Tâcuddîn Abdulvahhâb b. Ali es-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1411/1991), 1/11; Ahmed Yaman, "Bir Kavram Olarak "Fıkın Kâideleri" ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, (2001, cilt: I, sayı: 1, 49-94), 50.

³⁴ Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Ğemzu uyuni'l-basâir şerhu kitâbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1405/1985), 1/51; Erdoğan, *Fıkın ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 296; Mustafa Baktır, "Kaide" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: 2001), 205-210, 24/206; Mehmet Aziz Yaşar, *Memlûkler Döneminde Fıkın Siyaset İlişkisi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020), 71-78.

³⁵ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, 510.

³⁶ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto, (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye 1406), 21, 22;

³⁷ Tâcuddîn Abdulvahhâb b. Ali es-Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, (Beyrut: Dâru'l-

ederken; kaide ise çeşitli konulara dair birçok fer'î meseleyi içermektedir.³⁸

Mühimmât: "Mühimme" kelimesinin çoğuludur. Nevevî bu kavram ile herhangi bir ilimde en çok ihtiyaç duyulan meseleler ve kuralları kasdetmektedir.³⁹

Makâsıd: Arapçada "maksad" kelimesinin çoğuludur. Sözlükte amaç, gaye, ilke, niyet ve hedef anlamlarına gelir.⁴⁰ Bilinmesi amaçlanan ve herhangi bir konuda anlaşılması gaye edinendir.⁴¹ Bu tanımlardan yola çıkarak makâsıdın, Şâri'in hükümleri koyarken korumaya çalıştığı ve gözettiği ilkeler, esaslar, gayeler ve hedefler olduğu söylenebilir.

2.1. Muâmelâtla İlgili Önemli Bir Kaide

Nevevî itikat ile ilgili bazı bilgileri verdikten sonra fikhın temel ve önemli konularından biri olan muâmelât konusuyla ilgili kaidelerden bahsetmektedir.

2.1.1. Bazı Akitlerde Fiil Söz Yerine Geçer

Nevevî'nin alışveriş konusuyla ilgili zikrettiği kaidelerden biri "Bazı akitlerde fiilin söz yerine geçmesi" kuralıdır.⁴² Nevevî'nin bu kural için örnek olarak gösterdiği mesele cariye ile ilgilidir. "*Ancak zevcelerine ve cariyelerine karşı hariç. Çünkü onlara yaklaştıklarında kınanmazlar*"⁴³ âyet-i kerimeye binaen cariye istibradan sonra efendisine helal kılınmış-

Kutubi'l-İlmiyye 1411/1991), 1/11, 93. Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Aziz Yaşar, *Tâciüddîn es-Sübkî ve Usûlcülüğü* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 64-66.

³⁸ Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İstalâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc, (Beyrut: Mektebet-u Lübnân, 1996), 2/1110; Selim Rüstem Bâz, *Şerhu Mecelleti'l-ahkâmi'l-adliyye*, (Riyad: 2001), 2.

³⁹ Cemâl Muhammed Fakî Resûl Bâcilân, *er-Ravâbit ale'l-usûl ve'd-dâvâbit*, (Erbil: Matbaatu Vizâreti'z-Zirâe 2005), 21.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/353.

⁴¹ Bâcilân, *er-Ravâbit ale'l-usûl ve'd-dâvâbit*, 21.

⁴² Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuh*, (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr), 4/2937.

⁴³ Meâric, 70/30.

tır. Nevevî bunu şöyle izah etmektedir: Satıcı cariyesini satarsa, muhayyerlik sürecinde cariyeyle cinsel ilişkide bulunması satım akdini fesh anlamına gelir. Yani satıcı cariyesiyle ilişkiye girdiğinde "ben akdi feshettim ve alışveriş bitti" anlamında bir söz söylemiş kabul edilmektedir. Zira bu meselede fiil söz mesabesindedir.

Ancak bu kural her zaman geçerli değildir. Nitekim Nevevî bazı meselelerde fiilin söz yerine geçemediğini ifade etmektedir. O meselelerden birisi de kişinin ric'î talâkla boşadığı eşiyile cinsel ilişkide bulunmasının boşamadan dönme yerine geçmemesinin ve bunun ancak sözle yapılmasının gerekliliğidir. Şîrâzî'nin, *el-Mühezzeb*'de belirttiğine göre ric'î boşamadan dönme ancak sözle olur. Cinsel ilişki dönme olarak kabul edilmez. Çünkü cinsel ilişkide bulunmak, nikâhı akdetmek anlamına gelmez.⁴⁴ Hanbelî mezhebinde bu hususla ilgili Ahmed b. Hanbel'den iki farklı rivayet nakledilmiştir. Bir rivayete göre ister dönmeyi niyet etsin ister etmesin cinsel ilişkiyle dönme gerçekleşir. Bu görüş aynı zamanda İbn Ebî Leyla'nın (ö. 83/702), Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), İbn Sirîn (ö. 110/729), Atâ (ö. 103/721), Tâvus (ö. 106/725), Zührî (ö. 124/742), Evzaî (ö. 157/774) ve Sevrî (ö. 161/778) görüşüdür.⁴⁵ Nevevî bu konuda fiilin söz yerine geçip geçmediği ve hangisinin daha racih olduğu hususunda yedi mesele zikretmektedir. Zikrettiği bütün bu meselelerde fiilin söz yerine geçmesi hususunda iki veçhin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Nevevî'nin yapmış olduğu bu değerlendirmeleri Şîrâzî ve Râfî' den aldığı anlaşılmaktadır. Zira Nevevî'nin söz konusu meselelerle ilgili ifadelerine bakıldığında görüşleri onların görüşleriyle örtüşmektedir.

⁴⁴ Ebu'l-İshâk eş-Şîrâzî (v. 476/1083), *el-Mühezzeb fi'l-fikhi'l-İmâm Şâfiî*, thk. Muhammed ez-Zuhaylî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), 2/456.

⁴⁵ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1404/1984), 8/484; Burhânuddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, (v. 593/1196), *el-Hidâye fi Şerhi'l-Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ty), 2/6.

2.2. Fıkıhta Şer'î Ölçü Birimleri

Nevevî bu risalesinde şer'î ölçülerle ilgili bazı kaideleri arz etmektedir.⁴⁶ Şer'î ölçüleri tahdîdî, takribî ve ihtilâflı olanlar şeklinde üç kısma ayıran Nevevî, örnekler üzerinde kısaca konuyu arz etmeye çalışmaktadır.⁴⁷

2.2.1. Tahdîdî Ölçü Birimleri (Sınırları/Ölçüsü Belli Olan)

Bu ölçülerin miktarı ve sınırları bellidir. Bunların miktarı hakkında içtihat yapılmaz. Keylî (ölçü), veznî (tartı), adedî (sayı) ve zirâ'î şeylerle ölçülenlerin tamamına mukadderât (miktarı belirlenebilen şeyler) veya mukadderât-ı erbaa ismi verilir.⁴⁸ Nevevî bunları örnek mahiyetinde sıralamaktadır. Nevevî'nin sıraladıklarının dışında zekât olarak verilecek hayvanların yaşları, kurbanlık hayvanların yaşları, ariyyedeki vesk miktarı da tahdîdîdir. Tahdîdî ölçüye birçok örnek verilebilir ancak hacim açısından çalışmanın sınırını aşmamak adına Nevevî'nin risalede verdiği sadece üç örneği izah etmeye çalışacağız.

1. Cuma namazı için cemaat sayısının kırk kişi olması

Şâfiî mezhebine göre Cuma namazının sıhhat şartlarından biri de imam ile birlikte kendilerine Cuma namazı farz kılınan kırk kişinin bulunmasıdır. Bu sayıda cemaat bulunmadığı takdirde namaza başlanmaz. Bunun delili Beyhakî'nin İbn Mesud'dan rivayet ettiği şu hadistir: "*Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de Cuma namazı kıldırdı. Cemaatin sayısı*

⁴⁶ Araştırdığımız kadarıyla Türkiyede akademik alanda şer'î ölçülerle ilgili henüz müstakil bir çalışma yapılmamıştır. İlim talebelerinin bu başlığa himmet etmelerinin önemli olduğunu ve bir boşluğu dolduracakları kanaatindeyim.

⁴⁷ Şirbînî bu ölçüleri dört kısımda değerlendirmektedir. Şirbînî'nin taksimi şöyledir: Sayı değerinin kesin değil yaklaşık olarak alındığı konusunda ittifak edilenler, sayının kesin olmasında görüş ayrılığı olmayan değerler, daha doğru görüşe göre sayının kesin olduğu kabul edilenler ve daha doğru görüşe göre sayının yaklaşık olduğu kabul edilenler. Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/130.

⁴⁸ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 32.

kırk erkekti".⁴⁹ Nevevî bu hadisin kırk kişilik cemaat şartını şu açıdan ifade ettiğini söyler: "Ümmet Cuma namazında cemaatin sayısının bulunmasının şart olduğu konusunda icmâ etmiştir. Asıl olan o vakitte öğle namazı kılmaktır; belirlenen cemaat sayısına ulaşılmadıkça öğle namazının bırakılıp Cuma namazı kılınmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiiliyle namazın kırk kişiyle kılınmasının caiz olduğu anlaşılmıştır. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Beni nasıl namaz kılarken gördüyseniz siz de öyle kılın*"⁵⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kırk kişiden daha az olan bir topluluğa Cuma namazı kıldığı rivayet edilmemiştir. Şu halde kırk kişiden az olan bir toplulukla Cuma namazı kılmak caiz değildir.⁵¹

2. Lukata'nın ilan süresi

Düşürme, unutmama, habersiz olma, bilmeden vb. bir yolla kaybolan ve sahibi bilinmeyen mala denir.⁵² Lukata'nın ilan süresinin delili şu hadis-i şeriftir: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Bunu bulduğun kese yi ve bağını iyice incele. Daha sonra bir yıl süreyle etrafa (para bulduğunu) ilan et. Sahibi gelirse ona verirsin. Gelmezse onu mülk edinip kendin için kullan ve bu mal senin elinde emanet hükmünde olsun. Zamanın birinde sahibi çıkıp gelirse (harcadığın kadar parayı) ona verirsin. Gelmezse dilediğin gibi yaparsın.*"⁵³ Fıkıh alimleri, ilgili hadislerin lafzından hareketle ilan etme süresinin bir yıl olmasını gerekli görürler. Hanefî âlimlerden Serahsî (ö. 483/1090), ilân süresinin mutlaka bir yıl olmasının şart olmayıp malın değerine ve duruma göre bir yıl sürebileceğini, gerektiğinde daha az sürenin de yeterli olabileceğini belirterek ilân süre-

⁴⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (v. 458/1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/256.

⁵⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, 9/86.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbü'l-mecmû' şerhi'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzi*, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ty), 4/504.

⁵² Şirbîni, *Muğni'l-muhtac*, 3/576.

⁵³ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, Dâru't-Tavki'n-Necât, Beyrut 1422, 3/124.

sinin mal sahibinin artık onu aramayacağına kanaat getirilinceye kadar olmasını önerir.⁵⁴

3. Kâzif'e (iffete iftira atan) seksen celdenin vurulması

İffete iftira olarak ifade edilen kazif suçu "Muhsan olan bir kimseye açıktan veya delalet yoluyla zina isnad etmek yahut sahih olarak bilinen nesebini inkâr etmektir"⁵⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Kazif suçu Kitap, Sünnet ve İcma ile yasaklanmıştır.⁵⁶ İffetli bir kadına iftira atanın cezası tahdîdîdir ve ayet ile sabittir. İffetli kişilerin şeref ve haysiyetlerinin koruma altına alınması amacıyla böyle bir ceza öngörülmüştür. Yüce Allah "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimse-lere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir"⁵⁷ buyurmaktadır.

2.2.2. Takribî (Yaklaşık) Ölçüler

Nevevî tahdîdî (net) olan ölçüleri ifade ettikten sonra takribî olan ölçülerden bahsetmektedir. Bunlar sınırları tam netleşmemiş yaklaşık olan ölçülerdir. Bunlara sadece şu iki örnek verilmektedir: Selem ve vekâlet akitlerinin konusu olan kölenin yaşı yani kişi başka birisine bir yıl sonra on yaşında bir köle getirmesi karşılığında selem akdi yaparsa ya da kişi başka birisine on yaşında bir köle getirmesi karşılığında vekâlet verirse bu iki durumda belirtilen özellikte on yaşında kölenin belirlenmesi zor olduğundan yaklaşık kabul edilmektedir.

Râfî ve Nevevî'ye göre köle ile ilgili selemde örneğin ihtilam olma çağı ya da on yaş gibi niteliklerle kölenin yaşını belirtmek gerekir. Ezraî (ö. 783/1381) ise "ihtilam olma çağı" ifadesinden ergenliğin ilk yılının kastedildiğini, aksi takdirde yirmi yaşındaki köle de ihtilam olma çağını-

⁵⁴ Saffet Köse, "Lükata", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDVY, 2003), 27/223.

⁵⁵ Sabri Erturhan, *İslam Ceza Hukuku*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları 2020), 163.

⁵⁶ Abdullah Çolak, *İslam Ceza Hukuku*, (Çorum: Kitap Dünyası 2018), 115.

⁵⁷ Nur, 24/24.

da olduğunu söyler. Köle yetişkin ise yaşı konusunda kölenin ikrarı kabul edilir. Köle yetişkin değilse efendinin sözü kabul edilir. Efendi kölenin yaşını bilmiyorsa tahminen yaş belirleyen şahısların söyledikleri esas alınır.⁵⁸ Dolayısıyla bu hususlarda kölenin yaklaşık olarak o nitelikte olması esas alınır. Buna göre kölenin ne eksik ne fazla tam on yaşında olması şart koşulursa bu şekilde köle bulmak nadir olduğundan akit sahih olmaz. Şirbînî selem akdine konu olan veya satın alınması için vekâlet verilen kölenin yaşının kesin sayı değerinin değil yaklaşık sayı değerinin alınmasını konusunu ittifak edilen konulardan saymaktadır.⁵⁹

2.2.3 İhtilaflı Ölçüler (Tahdîdî veya Takribî)

Nevevî şer'î ölçülerin üçüncüsü olarak müctehidin ve araştırmacının bakış açısına göre değişen ölçüler olan ihtilaflı ölçüleri zikreder. Burada beş örnek zikreden Nevevî, her birinde de ihtilaflı iki görüşü ifade etmektedir. Ayrıca sahih olan görüşü de belirtmektedir. Çalışmamızın hacminin sınırını aşmaması düşüncesiyle Nevevî'nin beş örnek gösterdiği meseleden sadece iki tanesine değineceğiz.

1. Kasr mesafesinin kırk sekiz mil olarak belirlenmesi

Nevevî, uzun olarak kabul edilen yolculuğun, kırk sekiz hâşimî mili olan yolculuk olduğunu belirtir. Bu da yüklü hayvanların yürüyüşü ile iki merhaledir.⁶⁰ Deniz yolculuğu da kara yolculuğu gibidir. Kişi denizde milleri ya da mesafeyi bir anda kat etse bile namazını kısaltarak kılabilir. Nevevî namazı kısaltma mesafesinde mil sayısını en sahih görüşe göre tahdidi ölçüler arasında saymaktadır. Şirbînî de bu görüşü desteklemektedir.⁶¹ Şirbînî'ye göre bu mesafe yaklaşık değil kesin sınırdır.

⁵⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/130; 3/18.

⁵⁹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/18.

⁶⁰ Mil ve yolculukla ilgili Şâfîîlerin görüşü için bkz. Bedri Aslan, "Seferlilik Tespiti Hususunda İmam Ebû Hanife ve İmam Şaffî'nin Görüşlerinin Sonraki Dönelere Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi Dergisi*, 2016/3(1), 81-105.

⁶¹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/521.

Çünkü mesafenin millerle belirlenmesi hususu sahâbeden aktarılmıştır. Ayrıca kısaltarak kılmak sıra dışı bir durumdur. Bu yüzden mesafe ölçüsünün zan yoluyla da olsa gerçekleştiği konusunda emin olmak suretiyle bu ölçü belirlenir. İki kullenin ne kadar olduğu ve cemaatle namaz kılar-ken imam ile imama uyan arasındaki mesafe bundan farklıdır. Çünkü mil sayısı sahabe tarafından belirlendiği halde iki kullenin kaç rıtl olduğu konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir rivayet söz konusu değildir. Bu yüzden o ölçüler konusunda en doğru görüş bunların yaklaşık ölçüler olduğudur.⁶²

2. Öşür nisabının bin altı yüz Bağdat rıtlı olarak belirlenmesi

Zekâtın farz olduğu gıda maddelerinde nisap miktarı, beş vesktir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Beş veskten az olan üründe zekât yoktur*”.⁶³ Beş vesk bin altı yüz (1600) Bağdat rıtlıdır. İbn Hibbân (ö. 354/965) ve diğer hadisçilerin rivayet ettiğine göre bir vesk altmış sa‘dır. Bu durumda beş vesk üç yüz sa‘ yapar. Bir sa‘ ise dört müddür. Buna göre zekât nisabı bin iki yüz müd olur. Bir müd, bir tam ve üçte bir Bağdat rıtlıdır. Bunun toplamı ise bin altı yüz Bağdat rıtlıdır. Zekât nisabı Bağdat rıtlı üzerinden hesaplanmıştır; çünkü Muhibbuddîn et-Taberî'nin (ö. 694/1295) belirttiğine göre şer‘î (şeriatta ölçü olarak kabul edilen) rıtlı Bağdat rıtlıdır.⁶⁴ Beş vesk miktarının 1600 rıtlı olarak belirlenmesi esah görüşü olarak değerlendirilmiştir. Nevevî *Ruûsu'l-mesâil*'de bunun “yaklaşık bir belirleme” olduğu görüşünü kabul etmiştir. Ancak Nevevî bu eserinde daha doğru görüşe göre sayının kesin olduğu kabul edenlerdendir. Şirbînî de bunu kabul etmiştir.⁶⁵

⁶² Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/521.

⁶³ Buhârî, *es-Sahih*, 2/119.

⁶⁴ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/83.

⁶⁵ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/83.

2.3. Ruhsat ve Çeşitleri

Ruhsat azimetin zıddıdır. "Haram olduğu halde bir şeyin, herhangi bir özür ve acizlik sebebiyle yapılması hususunda mükellefe genişlik tanınması anlamına gelir."⁶⁶ Başka bir ifadeyle "Haramlık sebebi devam etmekle beraber bir özür dolayısıyla fiilin caiz olmasıdır".⁶⁷ Nevevî ruhsatları vacip, müstehap ve terk edilmesi efdal olan ruhsatlar şeklinde üçe ayırır. Hanefîler'in dışındaki usulcüler özellikle Şâfîîler ruhsatları böyle bir ayırma tâbi tutarlar. Bazı Şâfîî fakihler bunlara mubah ruhsat⁶⁸ ve mekruh ruhsat⁶⁹ şeklinde bir iki ruhsat çeşidini daha eklerler. Ancak diğer bazı fakihler bunu önceki türlere dâhil ederler.

2.4. Asıl ve Zâhir Arasında Teâruzun Meydana Gelmesi

Nevevî eserin son kısmında usûlî bir mesele olan asıl ve zahir arasındaki teâruzu ele almaktadır. Asıl ve zahir her biri muzhir özelliğe sahip şerî delillerdir. Yani şerî hükümleri ortaya çıkaran ve açıklayan bir özelliğe sahiptir. İkisi de amel açısından makbuldür.⁷⁰ Asıl ve zahirin ittifak ettiği hükümler için nizaâ yer yoktur ve bu ittifak icmâ hükmündedir.⁷¹ Örneğin Müslüman bir beldede bir çocuk bulunduğu takdirde asıl itibarıyla Müslüman sayılır. Zahirde de Müslüman kabul edilir. Bu meselede

⁶⁶ Ebû Hâmid Muhammed b Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfî. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1413), 78.

⁶⁷ Ebu'l-Hasen Seyfuddîn Ali el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Bdurrezk el-Affî, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ty.), 1/132.

⁶⁸ İkraah altında küfrü gerektiren sözler söylenmesi, haram olan yerlerin tedavi için doktora gösterilmesi, selem, müsâkat, mudârebe, kira, arâya gibi ihtiyaç olan muamelât örnekleri mübah ruhsat çeşitleri olarak gösterilmektedir. Bk. Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî, *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Hîto, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle 1400/1980).73.

⁶⁹ Örneğin üç merhaleden daha kısa bir mesafeye yolculuk yapıldığında namazların kısaltılması bazı âlimler tarafından mekruh olarak değerlendirmişlerdir. Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî kavâidi ve fîrûû fikhi's-Şâfiyye*, (Beyrut: Darü'l Kutubi'l-İlmiyye 1983), 82; İsnevî, *et-Temhîd*, 73.

⁷⁰ Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 3/346.

⁷¹ Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, (Medine: Macmau'l-Melik Fahd 1995), 21/325.

asıl ve zahir ittifak halindedir.

Fıkıh âlimleri bazen asıl olanı bazen de zahir olanı takdim ederler.⁷²

Şu iki durumda zahir asla takdim edilir:⁷³

1. Zahirin şer'î bir hüccet olması

Evliliğe dair iki şahidin ifadesi buna örnek gösterilebilir. Bu hususta zahir dikkate alınır. Bu meselede aslın ilga edilip zahirin dikkate alınacağı konusunda icmâ olduğu ifade edilir.⁷⁴

2. Zahirin güçlü ve munzabit olması

Zahir asıldan güçlüyse takdim edilir. Bunun delili Ebû Hüreyre'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir:

"Fezâre kabilesinden bir adamın çocuğu olmuştu. Çocuğun rengi ane ve babasının rengine benzemiyordu. Bu durumdan şüphelenen baba Hz. Peygamber (s.a.v.) gelerek 'Karım siyah bir çocuk dünyaya getirdi', dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.): 'Senin develerin var mı? diye sordu. 'Evet' diye cevap verdi. Hz. Peygamber de: 'Onların renkleri nasıldır? buyurdu. (Adam); 'Kırmızıdır', diye karşılık verdi. (Hz. Peygamber de): 'İçlerinde yağız/kara olanları da var mı? diye sordu. (O kimse de) içlerinde yağız/kara olanlar da var, cevabını verdi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) 'Bunun nasıl olduğunu sordu?' (Adam da) Onu bir damarın çekmiş olması mümkündür diye cevap verdi. Allah Rasûlü (s.a.v.) de: 'Şu halde bu (çocuğu) da bir damarın çekmiş olması mümkündür'⁷⁵ buyurdu.

⁷² Zeynuddîn Abdurrahman İbn Receb, *el-Kavâid*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye ty.), 338-340. Amel bi'z-zahir yöntemiyle elde edilmiş ihtihadlar arasında, tüm mezhepler bakımından bir yeknesaklık (ittirad) olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi, özellikle zahir hal ile aynı güçte olan başka bir halin bulunması durumunda, açığa çıkan çatışmada hangi tarafın tercih edileceği ile ilgili farklı yaklaşımların olmasıdır. Bk. Murat Şimşek, "Tartışmalı Diğer İstidlâl Yöntemleri", *Fıkıh Usulü El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları 2019), 335, 336.

⁷³ Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fikhîyye*, 1/312-315; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 64.

⁷⁴ İbn Receb, *el-Kavâid*, 338.

⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/674.

Hız. Peygamber yaptığı bu karşılaştırmayla adamın şüphelerini gidermiş ve çocuğun ailesine nispetinin reddedilmesini kabul etmemiştir. Zira zayıf bir ihtimal da olsa burada şüphe geçerli değildir. Zahir ve güçlü olan husus, uygulamada esas kabul edilir ve muteberdir.

Aslın takdim edildiği durumlar:⁷⁶ Berâet-i zimmetin esas alınması aslın takdim edilmesine örnektir. Bu çerçevede takva ve salih bir özelliğe sahip olsa bile başkasına borcu olduğunu iddia edenin iddiası şahitler getirmediğçe kabul edilmez. Zahirde göre salih ve takva olma durumu sahibini yalan söylemekten engeller. Fakat her ne kadar zahir bunu gösterse bile bu durum şer'î bir hüccet sayılmaz ve berâet-i zimmet olan asıl esas alınır. Abdestte şüpheye düşülürse asıl esas alınır. Yağmurlu havalarda caddenin çamurunun hükmü yine asla göre verilmiştir.

Asıl ve zahirin takdimi konusunda şu üç durumda ihtilaf vardır.⁷⁷

1. Örf, asla aykırı ise zahir takdim edilir.
2. Zahirî tercih etmenin birçok sebebi varsa zahir takdim edilir. Sebebi yoksa veya az ise asıl takdim edilir.⁷⁸
3. Aslı veya zahirî güçlendiren ve destekleyen tali bir şey yoksa herhangi birini takdim eden bir şey varsa takdim edilir.

Nevevî'nin burada zâhirden kastettiği şey kendisinin de *el-Mecmû'* adlı eserinde belirttiği gibi "Kişi su, süt, bal, meyve suyu ve yağ gibi sıvıları veya herhangi bir yemek ya da herhangi bir elbise veyahut aslı temiz olan bir başka şeyi yanında bulundurursa ve bunların necis olup olmadığı hususunda şüpheye düşerse tümünün temiz olduğu hükmü devam eder".⁷⁹

Nevevî ayrıca *el-Mecmû'* adlı eserinde şöyle der: "Horasan müteah-

⁷⁶ İbn Receb, *el-Kavâid*, 339; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 1/312.

⁷⁷ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 64; İbn Receb, *el-Kavâid*, 342.

⁷⁸ Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*, 1/312.

⁷⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/206.

hirîn alimlerinden bazıları asıl ve zahirin veya iki aslın⁸⁰ tearuz ettiği her meselede İmam Şâfî'nin iki kavlınden söz etmenin mümkün olduğunu söylerler. Bu mutlak ifade görüldüğü gibi olmayabilir. Örneğin adaletli iki şahit meselesi gibi bazı meselelerde ihtilafsız bir şekilde zahire hükmedilir. İki şahidin adaletli olduğu zanna dayalıdır ve bu zan üzere amel edilmesi icmâ ile sabittir.

Fıkıh âlimleri bazen asıl olanı bazen de zahir olanı takdim ederler. Bu konu birçok açıdan çalışılmaya ihtiyaç duymaktadır. Zira klasik eserlerde yeterince işlenmediği kanaatindeyim. Dolayısıyla izah edilmeye muhtaç birçok hususu ihtiva etmektedir.

Sonuç

Şâfî mezhebinde Râfî ile birlikte "şeyhain" olarak zikredilen ve ter-cihleri mezhebin mutemed görüşleri olarak kabul edilen Nevevî, *ed-Davâbıt ve'l-usûl* adında küllî kaideler ile ilgili kısa ve öz bir eser telif etmiştir. Fıkıhî hükümleri korumaya yönelik adeta bir kalkan görevini gören fıkıh kaideleri çerçevesinde ilim talebelerinin başlangıçta ihtiyaç duyduğu bazı temel usûl ve fîrû kurallarını ele alan Nevevî, bu eseriyle sadece Şâfî mezhebini değil, bütün İslam hukuku talebeleri için aydınlatıcı ve yol gösterici bilgiler sunmuştur. Ahkâmın doğru bir şekilde ortaya çıkması için hassas bir terazi görevini gören bu kaideler Nevevî'nin mezhebin usûlünü iyice bildiğini, eserlerine muttali olduğunu ve müctehid tabakalardan haberdar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu eser fıkıhın temel ilkelerini ele alan kavâid literatüründe yazılmış İzz b. Abdisselâm, İbn Receb el-Hanbelî ve İbn Mulakkin'nin *el-Kavâid* adıyla-

⁸⁰ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî el-Hısnî (ö. 829/1426), *el-Kavâ'id*, thk. Abdurrahman b. Abdullah eş-Şa'lân-Cibril b. Muhammed el-Busaylî, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1418/1997), 1/275.

la yazdıkları; Sübkî, Suyûtî ve İbn Nüceym'in *el-Eṣbâh ve 'n-nezâir* adıyla yazdıkları fer'î meselelerin hükmünü tamamen veya büyük bir kısmını ihata eden tümel önerme anlamındaki kuralları ele alan eserler kapsamında değerlendirilebilir. Bununla birlikte Nevevî, bu eseri yazmadaki amacı kapsayıcı bir kavâid kitabını yazmaktan ziyade fıkıh talebelerinin öncelikli ihtiyaç duyduğu bazı konuları ele aldığı görülmektedir.

Nevevî eserin girişinde Cüveynî'den aktarımda bulunduğu birtakım itikadi meseleleri ele almış, ancak yaklaşık üç sayfada ele alınan konuyu sadece baş ve son kısımlarını aktarmıştır. Nitekim Nevevî konuyu aktarıırken Ehl-i sünnetin görüşünü aktarmakta ve Mu'tezile ile mukayesede bulunmaktadır.

Nevevî risalede eylemin lafız yerine geçmesi hususunda yaptığı değerlendirmelerde bütün meselelerde iki vechin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Yapmış olduğu bu değerlendirmeleri Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* ve Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eserinden aldığı anlaşılmaktadır. Zira Nevevî'nin söz konusu meselelerle ilgili ifadelere baktığımızda görüşlerinde etkili olan Şîrâzî'ye paralel hareket ettiği görülmektedir.

Bu risalede Nevevî'nin kısmen ele aldığı ve diğer eserlerinde de serpiştirilmiş olan kaide ve kurallar Nevevî'nin mezhep içindeki farklı görüşler arasında tercih yapmada etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Nevevî'nin bu eserinde yaptıklarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Efradını câmi, ağıyarını mâni bazı kaideleri açıklar.
2. Genel ve sabit kaideleri ele alır.
3. Benzer meseleleri bir araya getirerek tek bir kaidenin şemsiyesinde toplar.
4. Tek bir asıldan meydana gelen furû meselelerine örnekler verir.
5. Tek bir kaideye birçok önemli meseleyi dâhil eder.
6. Bilinen bazı meselelerle ilgili şartları belirtir

Kaynakça | References

- Alphan, Mehmet Bahattin. el-Minhâc Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Nevevî'nin Şafîî Mezhebine Katkıları. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2014.
- Âmidî, Ebu'l-Hasen Seyfuddîn Ali. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Abdurrezzak el-Affî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ty.
- Apaydın, Yunus. "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDVY. 2006.
- Aybakan Bilal. "İkâle". *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*. İstanbul: 2000.
- Aslan, Abdulgalip. *Eyyûbîler Dönemi Fıkıh Çalışmaları*. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Aslan, Abdulgalip. "Eyyûbîler Döneminde Makâsıd Çalışmaları". *Batman Akademi Dergisi* 5/2 (Aralık 2021): 637-668.
- Aslan Bedri. "Seferilik Tespiti Hususunda İmam Ebû Hanife ve İmam Şafîî'nin Görüşlerinin Sonraki Dönemlere Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Artuklu Akademi Dergisi*. Mardin: 2016/3(1), 81-105.
- Bâcilân, Cemâl Muhammed Fakî Resûl. *er-Ravâbit ale'l-usûl ve'd-dâvâbit*. Erbil: Matbaatu Vizâreti'z-Zirâe, 2005.
- Baktır, Mustafa, "Kaide" *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: 2001.
- Bâz, Selim Rüstem. Şerhu Mecelleti'l-ahkâmi'l-adliyye, Riyad: 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *es-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, Beyrut: Dâru't-Tavki'n-Necât, 1422.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1985.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf (İmâmü'l-Haremeyn Muhammed). *el-İrşâd ilâ kavâtii'l-edille fî usûli'l-itikâd*. Kahire: 1. Baskı, 2009.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akitler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Çolak, Abdullah. "İslam Ceza Hukuku'nda Trafik Kazalarında Tarafların Suç Oranının Diyet, Kefaret, Mirastan Mahrumiyet ve Maddi-Manevî Zararı Tazmine Etkisi", *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kazâ, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)*, 2016, cilt: I, 445-477.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Erturhan, Sabri. *İslam Ceza Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî. *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfîf*. Kum/İran: Dâru'l-Hicret, 1405.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-*

- usûl*. thk. Muhammed Abdusselm Abduşâşfî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed. *Ğemzu uyuni'l-basâir Şerhu Kitâbi'l-eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985,
- Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali. *Tuhfetu'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc (Hâşiyetu's-Şirvânî ve Hâşiyetü İbn Kâsım el-Abbâdî ile birlikte)*. Kahire: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1357/1938.
- İbn Emîrî'l-Hâc, Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed. *et-Takrîr ve't-Tahbîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn Ebü's-Sıdk Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1407, 2/157.
- İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğni*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984
- İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanu'l-Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebir vd., Kahire: Daru'l-Maarif, ty.
- İbn Mulakkın, Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali. *Kavâid (el-Eşbâh ve'n-nezâir)*. Riyad: Daru İbnu'l-Kayyim, 1431/2010.
- İbn Mulakkın, Sirâcuddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali. *'Ucâletu'l-muhtâc ilâ tevcîhi'l-Minhâc*. Ürdün: Dâru'l-Kitâb, 1421/2001.
- İbn Receb, Zeynuddîn Abdurrahman. *el-Kavâid*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Macmau'l-Melik Fahd, 1995.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyn b. Yahya el-Yemenî (v. 558/1162). *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Kâsım Muhammedu'n-Nûrî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Huseyn b. Muhammed Ragıb. *el-Müfredat fî gari-bi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1431/2010.
- İsnevî, Cemaleddîn Ebû Muhammed Abdurrahim b. Hasan. *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû ale'l-usûl*. Thk. Muhammed Hasan Hîto, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- Kahraman, Abdullah. *İslâm Borçlar Hukukunda Kefâlet Sözleşmesi ve Günümüzdeki Tatbikatı*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Kâtib Çelebî. Hacî Halîfe Mustafa b. Abdillâh el-Kostantinî. *Keşfüz-zunûn an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*. Bağdat: Mektebetu'l-Müsennâ, 1941.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavvîd-Adıl Ahmed Ab-

- dulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mergînânî, Burhânuddîn Ali b. Ebî Bekr (v. 593/1196), *el-Hidâye fi Şerhi'l-Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ty.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Usûl ve'd-davâbit*, thk. Muhammed Hasan Hîto. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Kitâbü'l-mecmû' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirâzî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2005.
- Özel, Ahmet. "Usûl". *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*. İstanbul: 1991.
- Şirâzî, Ebu'l-İshâk, *el-Mühezzeb fi'l-fikhi'l-İmâm es-Şâfî*. thk. Muhammed ez-Zuhaylî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdirrahman. *el-Menhelü'l-azbu'r-revî fi tercimetü kutbi'l-evliyâ en-Nevevî*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Sübkî, Tâcuddîn Abdulvahhâb b. Ali. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Murat Şimşek, "Tartışmalı Diğer İstidlâl Yöntemleri", *Fıkıh Usulü El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb. *Muğnî'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfu İstalâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1996.
- Temîmî, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân. *es-Sahih*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesu'r-Risâle, 1414/1993.
- Yaman, Ahmet. "Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kâideleri" ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*. 2001, cilt: I, sayı: 1, 49-94.
- Yaşar, Mehmet Aziz. *Tâcüddîn es-Sübkî ve Usûlcülüğü*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Yaşar, Mehmet Aziz. *Memlûkler Döneminde Fıkıh Siyaset İlişkisi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-arus min cevahiri'l-Kamus*. thk. Abdussettar Ahmed Ferrac. Kuveyt: et-Turasî'l-Arabî, 1385/1965.
- Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dımaşk: Dâru'l-Fikr.